

Människohandel
för tvångsarbete –
Identifiering av offer

Strategier för yrkesverksamma

Manual

Människohandel för tvångsarbete –
Identifiering av offer

Strategier för yrkesverksamma

initiativtagare

partner

Innehållet i den här manualen utformades av APAV inom ramen för Briseis projektet, som medfinansierats av Europeiska kommissionen genom programmet Prevention and Fight Against Crime – Directorate-General of Home Affairs. Det är APAV som står bakom innehållet och Europeiska kommissionen kan inte göras ansvarig för användning av informationen som finns tillgänglig i denna manual.

ISBN: 978-972-8852-62-7

Titel: BRISEIS MANUAL
Människohandel för tvångsarbete – Identifiering av offer
Strategier för yrkesverksamma

2014 © APAV - Associação Portuguesa de Apoio à Vítima

APAV - Associação Portuguesa de Apoio à Vítima
Rua José Estêvão, 135 - A
1150-201 Lisboa
Portugal

Tel. +351 213 587 900
Fax +351 218 876 351

apav.sede@apav.pt
www.apav.pt

Innehåll

Inledning	5
I. Arbetskraftsexploatering	7
a. Definition	7
b. Former av tvång eller vilseledande	9
c. Exploatering	11
d. Siffror över tvångsarbete globalt	12
e. Särskilt sårbara arbetstagare	13
f. Risksektorer	15
II. Människohandel	19
a. Definition	19
b. Riskfaktorer	26
c. Indikatorer och former av kontroll av offer för människohandel	27
d. Människohandel för tvångsarbete	32
III. Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete	37
a. Arbetsmiljöinspektörer	37
b. Poliser	39
c. Ideella organisationer och socialtjänsten	43
d. Personal inom hälso- och sjukvården	45
e. Personal inom Migrationsverket	47
f. Anmälan	48

— Arbetskraftsexploatering —

Inledning

Många offer för människohandel har identifierats i Portugal de senaste åren. Merparten av offren har utsatts för tvångsarbete.

Bekämpande av människohandel är beroende av att olika parter deltar. Den privata sektorn har uppmanats att agera i denna fråga och att införa förfaranden som är avsedda att förhindra att offer för människohandel utnyttjas i deras distributionskedjor. På så vis minskas den operationella räckvidden för de gärningspersoner och kriminella nätverk som begår detta brott.

I avsikt att öka och stärka bl.a. den privata sektorns engagemang i bekämpandet av handel med människor har, APAV – The Portuguese Victim Support Association, utvecklat Briseis (medfinansierats av Europeiska kommissionen genom programmet Prevention and Fight Against Crime – Directorate-General of Home Affairs) tillsammans med olika nationella och europeiska partners. De är följande:

- Soros Foundation (Rumänien)
- The Tavistock Institution (Storbritannien)
- Brottsoffermyndigheten (Sverige)
- Authority for Working Conditions
- Immigration and Borders Service
- General Confederation of Portuguese Workers
- Observatory on Human Trafficking
- The International La Strada Association

Denna handbok är ett resultat av samarbetet mellan dessa organisationer. Den syftar till att ge kunskap om människohandel och att ge förslag på strategier som kan användas av yrkesverksamma inom olika områden som kan komma i kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete. Strategierna är utformade för att underlätta identifiering och skydd av offren.

a. Definition

De flesta länder har lagstiftning som utformats för att skydda arbetstagare från exploatering och säkerställa att deras rättigheter respekteras. Miljontals människor världen över tvingas dock fortfarande in i tvångsarbete. De tvingas arbeta under extremt osäkra förhållanden där deras rättigheter både som människor och som arbetstagare inte respekteras.

Internationella arbetsorganisationen (ILO) definierar begreppet tvångsarbete i konvention 29 på följande sätt:

“Vid tillämpningen av denna konvention skall med beteckningen 'tvångs- eller obligatoriskt arbete' förstås varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person icke erbjudit sig av fri vilja.”.

Definitionen kan tolkas enligt följande:

1. "Varje arbete eller tjänst" omfattar alla typer av arbete, sysselsättning eller yrkesutövande. Karaktären eller lagligheten hos anställningsförhållandet är därför irrelevant.
2. "En person" avser såväl vuxna som barn. Det är irrelevant om personen är medborgare i det land där tvångsarbetet har identifierats.
3. "Hot om något slag av straff" avser olika former av tvång, såsom hot, våld, beslagtagande av id-handlingar, frihetsberövande eller utebliven betalning av lön.
4. "Av fri vilja" avser arbetstagarens samtycke till att ingå i ett givet anställningsförhållande. Eftersom en arbetstagare kan ha ingått ett anställningsavtal utan några former av bedrägeri eller tvång måste han eller hon alltid vara fri att häva ett avtal som ingåtts i samförstånd. Med andra ord ska fritt och informerat samtycke vara grund för rekrytering och ska gälla genom hela anställningsförhållandet. Om arbetsgivaren eller rekryteraren har använt bedrägeri eller tvång är det irrelevant om samtycke finns.

Forced labour and human trafficking: a handbook for labour inspectors International Labour Organization, 2008.

Utöver rent tvångsarbete kan arbetskraftsexploatering även bestå av andra handlingar som medför allvarliga kränkningar av arbetstagares rättigheter, bland annat tvång, fysiskt, psykiskt och sexuellt våld och frihetsberövande.

Se nedan beträffande några former av arbetskraftsexploatering:

- 1) Arbete som beror på en skuld:** detta förfarande innebär i allmänhet någon form av lån eller förskott som ges av arbetsgivaren till arbetstagaren. Arbetstagaren och ofta någon av arbetstagarens familjemedlemmar förbinder sig att återbetala lånet genom att arbeta. Under tiden är villkoren för detta lån och dess återbetalning utformade så att arbetstagaren

Arbetskraftsexploatering

tvingas arbeta i långa perioder utan möjlighet att betala av skulden. Det innebär att arbetstagaren inte får någon lön eller förmåner. Det finns inte heller någon möjlighet för arbetstagaren att bryta banden med arbetsgivaren.

2) Tvångsarbete i fängelse: arbete som utförs av intagna som ännu inte har dömts i domstol, kan anses vara tvångsarbete. Ofrivilligt arbete som utförs till förmån för privata företag anses också vara tvångsarbete.

3) Arbete som utförs under tvång: arbete som utförs under någon form av tvång eller bedrägeri kan utgöra arbetskraftsexploatering. Exempel på tvång är t.ex. innehållande eller utebliven betalning av lön, beslagtagande av id-handlingar eller påtvingade skulder.

4) Oskäligen avtalsvillkor: denna typ av exploatering kan exempelvis karaktäriseras av att arbetstagare känner sig bundna till en rekryterare eller arbetsgivare på grund av oskäligen avtalsklausuler som hindrar arbetstagaren att fritt häva avtalet.

5) Människohandel för tvångsarbete: tvångsarbete kan även ske som en del av brottet människohandel vilket bland annat karaktäriseras av rekrytering av personer genom tvång, vilseledande eller med andra otillbörliga medel och att offren tvingas till tvångsarbete.

För att bättre förstå vad arbetskraftsexploatering är kan kränkningarna av arbetstagares rättigheter analyseras utifrån tre olika nivåer:

För det första finns brott mot t.ex. arbetsmiljö- eller arbetstidslagstiftning som innebär en kränkning av arbetstagares rättigheter. Det kan handla om brott mot rätten till dygns vila eller åsidosättande av säkerhet och hygien på arbetsplatsen. En arbetsgivare som bryter mot denna lagstiftning kan dömas till böter och i vissa fall även till fängelse i högst ett år. En arbetstagare kan också väcka talan i domstol beträffande fall där denne fått sina rättigheter åsidosatta. Det kan t.ex. handla om utebliven lön eller ett ogiltigt avskedande. Om fallet kan vara i strid mot ett kollektivavtal och arbetstagaren företräds av en arbetstagarorganisation väcks talan i Arbetsdomstolen. Om arbetstagaren inte är medlem i en arbetstagarorganisation ska talan väckas i tingsrätten. Om arbetsgivaren fälls i domstol kan arbetsgivaren dömas att betala skadestånd till arbetstagaren och att ersätta t.ex. inkomstförluster.

För det andra finns grövre fall där arbetstagares rättigheter kränks genom straffrättsligt brottsliga gärningar såsom hot, tvång, misshandel och sexuella övergrepp. I de här fallen anses arbetstagaren vara en målsägande eller ett brottsoffer och gärningspersonen kan dömas för brott samt att betala skadestånd till den utsatte.

Slutligen finns de mest allvarliga fallen av kränkningar av arbetstagares rättigheter som innefattar människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken. I lagen sägs att det är förbjudet att genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekrytera, transportera, överföra, inhysa eller ta emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Om någon döms för människohandel kan denne straffas med fängelse i högst tio år. Gärningspersonen kan även dömas att betala skadestånd till offret.

b. Former av tvång eller vilseledande

Tvångsarbete inbegriper någon form av tvång eller vilseledande, vilket kan ta sig uttryck i form av falska löften, hot eller handlingar som inbegriper fysiskt, psykiskt eller sexuellt våld mot arbetstagare.

Målet med att utöva tvång är att hindra arbetstagare från att lämna arbetsplatsen, anmäla situationen eller skaffa hjälp och på så vis hålla kvar dem i en exploaterande situation hos sina arbetsgivare.

Graden av tvång varierar från situation till situation, från hot till begränsning av arbetarnas fria rörlighet. Här är några exempel på olika former av tvång:

VILSELEDANDE

I situationer där tvångsarbete förekommer kan arbetsgivare lura arbetstagare genom att exempelvis informera dem om att de snart kommer att få ett anställningskontrakt, vilket innebär att arbetstagarna fortsätter att utföra sina uppgifter i tron och hopp om att deras rättigheter respekteras.

HOT

För att hålla kvar arbetstagare i exploaterande situationer kan arbetsgivare eller andra personer i deras tjänst uttala hot mot arbetstagarna om de lämnar arbetsplatsen, söker hjälp eller gör en polisanmälan.

Exempel på hot som riktas mot arbetstagarna är att de kommer att utsättas för våld eller till och med dödas, att de inte kommer att få mat eller att de kommer att få sparken.

När det gäller utländska arbetstagare är det även vanligt att de hotas med att utvisas ur landet eller arresteras om de försöker kontakta myndigheter eller andra verksamheter.

BESLAGTAGANDE AV HANDLINGAR

Även beslagtagande av id-handlingar och/eller resehandlingar är ett sätt att tvinga arbetstagare att stanna kvar i anställningen.

Det kan ske genom att handlingarna beslagtas med våld eller genom vilseledande (till exempel genom att arbetsgivarna påstår att de behöver handlingarna för registrering och arbetstagaren därför överlämnar dem frivilligt).

Utan id- eller resehandlingar är arbetstagare mer sårbara och mer oroliga för att lämna arbetsplatsen och fortsätter därmed att exploateras.

BEGRÄNSNING AV RÖRELSEFRIHETEN

Arbetstagare som utsätts för tvångsarbete kan övervakas konstant och bevakas av arbetsgivaren eller av någon i dennas tjänst under hela tiden som de befinner sig på arbetet och till och med under viloperioder. Detta sker i syfte att förhindra arbetstagarna från att söka hjälp eller fly.

FRIHETSBERÖVANDE

Utöver situationer där arbetstagarnas rörelsefrihet kontrolleras kan det förekomma att de helt berövas sin frihet, stängs in i ett visst område utan någon kontakt med världen utanför.

Frihetsberövande är vanligare i situationer där arbetstagare utför sina uppgifter på avlägsna platser eller utan kontakt med andra människor, till exempel vid arbete på

Arbetskraftsexploatering

landsbygden eller i hushåll, men det kan även finnas vid andra typer av arbete.

SKULDSÄTTNING

Att tvinga arbetstagare in i skuldsättning är en annan form av tvång som används av arbetsgivare. I vissa situationer kan denna skuld avse summor som lagts ut av arbetsgivaren för att täcka kostnaderna för arbetstagarens transport till arbetsplatsen och hans/hennes logi, mat, arbetskläder och utrustning. Denna skuld växer konstant så att arbetstagaren aldrig kan betala av den med sin lön. På så vis tvingas arbetstagaren stanna kvar på arbetet tills skulden har betalats av.

VÅLD

Arbetstagare som utsätts för tvångsarbete kan råka ut för våld som kan vara psykiskt, fysiskt och/eller sexuellt. Dessa former av våld kan användas som ett sätt att kuva arbetstagaren samt som en form av reprimand när arbetstagaren inte når uppsatta mål, när han eller hon försöker fly från arbetsplatsen eller söker hjälp.

c. Exploatering

Enligt ovanstående kan arbetskraftsexploatering utövas på olika nivåer: kränkning av arbetstagarens rättigheter, utövande av våld eller andra typer av brott som är kopplade till kränkning av dessa rättigheter och, som den andra ytterligheten, de mest allvarliga formerna av tvångsarbete som omfattas av brottet människohandel. Utöver de former av tvång eller vilseledande som vanligtvis identifieras kan arbetskraftsexploatering inbegripa följande handlingar:

- **Utebliven betalning av lön** – arbetstagaren har en lägre lön än vad som anges i de kollektivavtal som gäller på arbetsplatsen eller arbetstagaren får inte någon lön utbetald alls.
- **Avsaknad av anställningskontrakt** – exploaterade arbetstagare påverkas även av att anställningsförhållandet inte formaliserats, eftersom detta hindrar dem från att förstå villkoren för det arbete de ska utföra och omfattningen av deras rättigheter.
- **Brott mot arbetstidslagstiftning** – arbetstagare tvingas arbeta under orimligt lång tid, längre än vad som tillåts enligt lag och får inte korrekt ersättning för det övertidsarbete som utförts.
- **Olagliga uppsägningar** – arbetstagare avskedas på plats, utan varning och utan rättslig grund, och fråntas hela eller delar av den lön och ersättning som de har rätt till.
- **Underlåtenhet att följa hygien- och säkerhetsföreskrifter** – arbetstagare kan tvingas arbeta utan nödvändig säkerhetsutrustning och utan att beakta hygienföreskrifter, vilket utsätter dem för risk att råka ut för en olycka eller ådra sig en sjukdom som kan sätta deras fysiska välbefinnande eller till och med deras liv på spel.

d. Siffror över tvångsarbete globalt

Enligt statistik som samlats in av ILO uppskattas att 20,9 miljoner människor för närvarande utnyttjas för tvångsarbete världen över. De tvingas utföra en stor mängd arbeten mot sin vilja, under förhållanden som kränker deras rättigheter och de har ofta inte möjlighet att lämna anställningen.

Enligt ILO är majoriteten av dem som utsätts för tvångsarbete kvinnor och flickor. De utgör 55 % av alla offer.

Nästan alla former av tvångsarbete förekommer inom den privata sektorn. Offren utnyttjas av individer eller företag inom framför allt följande verksamheter:

- Prostitution
- Jordbruk
- Byggnadsarbete
- Hushållsarbete
- Industri

I asiatiska länder finns för närvarande den högsta förekomsten av tvångsarbete. Enligt ILO återfinns 56 % av fallen, vilket motsvarar cirka 11,7 miljoner människor, i den regionen. Hög fattigdom, avsaknad av lagstiftning för att skydda arbetstagare och en stor efterfrågan på produkter från västvärlden är faktorer som leder till tvångsarbete.

Tvångsarbete är dock inte begränsat till sociala och ekonomiska utvecklingsländer, utan förekommer även i utvecklade länder, i synnerhet i EU:s medlemsstater, och påverkar särskilt utländsk arbetskraft. ILO uppskattar att det i utvecklade länder, särskilt i Nordamerika och EU, finns cirka 1,5 miljoner arbetstagare som utsätts för tvångsarbete.

e. Särskilt sårbara arbetstagare

Trots det faktum att arbetskraftsexploatering och människohandel kan påverka vem som helst, var som helst i världen, kan vissa grupper av människor vara mer sårbara, antingen på grund av deras personliga egenskaper eller den socioekonomiska kontext de befinner sig i. Detta betyder inte att offren själva framkallar dessa situationer, eller att de på något sätt är skyldiga till att ha exploaterats. Men vissa sammanhang kan göra människor sårbara för vissa typer av brott och exploatering.

Bland de sårbarhetsfaktorer som oftast identifieras finns följande:

Diskriminering

Individer och grupper som diskrimineras av allmänheten i ett land eller en given region kan ha svårt att komma in på arbetsmarknaden och kan därför utsättas för arbetskraftsexploatering och människohandel.

”Vid en insats som genomfördes i norra Brasilien 2012, identifierades 41 personer från en infödd etnisk grupp som utsattes för arbetskraftsexploatering. Dessa arbetstagare hade inga anställningskontrakt och deras lön, cirka 10 euro om dagen, var muntligen överenskommen på ett sådant sätt att de aldrig mottog de belopp de hade rätt till. Arbetsgivaren försåg dem inte heller med nödvändig säkerhetsutrustning och nödvändiga verktyg. Enligt undersökningen bodde de 41 arbetarna, även barn, i ett hus med enbart två toaletter. De hade inget dricksvatten och gavs otjänlig mat att äta.

UOL:s webbplats, 2012-11-30

Unga och utbildade människor

Unga arbetstagare och oerfarna arbetstagare, eller sådana som saknar utbildning, kanske inte till fullo förstår sina rättigheter och är därför mer sårbara för exploaterande situationer.

”... Två unga människor från Vila do Conde tackade ja till ett erbjudande att åka och arbeta i Spanien under oliv- och druvskörden. De lovades en lön på 25 euro om dagen samt ett paket cigaretter. De tvingades arbeta på gårdar i Murcia-området i sex månader, där de förblev fullständigt isolerade och i sina arbetsgivares våld. De förbjöds att lämna arbetsplatsen. De arbetade mellan kl. 8 och 17 och kunde inte röra sig fritt. Ett av offren ringde sin familj på juldagen och bad om hjälp och berättade att han var rädd och ville åka hem. Efter mycket övertalning lät arbetsgivarna dem gå och gav dem 100 euro till resan hem. De reste hem med tåg...”

Jornal de Noticias

Utländska arbetstagare

Utländska arbetstagare kan vara mer sårbara för arbetskraftsexploatering på grund av den ökade sannolikheten att de inte känner till sina rättigheter och de organisationer som skulle kunna hjälpa dem. De utsätts således lättare för tvångsarbete, i synnerhet om de dessutom är papperslösa.

Arbetskraftsexploatering

"Jag är 16 år gammal. Jag är moldovier och jag svarade på en annons som utlovade bra lön för byggarbetare, hushållspersonal och tolkar i Väst Europa. Jag skrev under ett anställningskontrakt men när jag anlände till Tyskland upptäckte jag att jobbet inte fanns. Istället hölls jag som gisslan av människohandlaren som tvingade mig att betala ett väldigt högt belopp för transporten. Han säger att jag är skyldig honom 40 000 euro. Jag kan inte bli fri."

Adapted from the SUL2 Project – Support Kit APAV 212

Arbete inom den svarta marknaden

Arbetsstagare i svarta eller oreglerade ekonomiska marknader är ofta isolerade från allmänheten och myndigheter och är mer sårbara för tvång och exploatering.

"En ung syrisk man på 25 år sökte arbete i Europa för att tjäna lite pengar. Med hjälp av en person i Italien åkte han till Belgien med enbart en telefonkontakt som referens. Efter sin ankomst började han arbeta i en textilateljé. Ägaren behöll den unge mannens tillhörigheter under förväntning att denne skulle skyddas mot stöld och behöll även dennes lön, och hävdade att han skulle få betalt när arbetet avslutades. I fem månader arbetade den unge mannen varje dag och tvingades äta och sova i ateljén. Efter att en olycka gjort det omöjligt för honom att fortsätta sitt arbete sparkades han ut på gatan. Han fick aldrig sina pengar eller sina tillhörigheter."

Omarbetat från "Perspectives on trafficking in human beings: phenomenon – legislation – assistance"

Comité Contre l'Esclavage Moderne, 2003.

Socialt utanförskap

Människor som lever i socialt utanförskap och är extremt fattiga, t.ex. hemlösa, utsätts också lättare för exploatering eftersom de saknar socialt stöd och ofta inte är medvetna om sina rättigheter och om de institutioner som skulle kunna hjälpa dem.

"En 24-årig kvinna från Litauen funderade på att lämna sitt land. Hon befann sig i en otrygg situation på grund av att hon inte kunde försörja sig. Innan hon åkte erbjöds hon arbete i en bar i Tyskland. Allt hon behövde göra var att få kunderna i baren att dricka mer och skulle i gengäld få en procentandel av intäkterna. I slutändan tvingades hon prostituera sig och var tvungen att överlämna alla sina intäkter. Hennes kopplare misshandlade henne varje gång han ansåg att hon inte hade tjänat ihop tillräckligt."

Omarbetat från "Perspectives on trafficking in human beings: phenomenon – legislation – assistance"

Comité Contre l'Esclavage Moderne, 2003.

f. Risksektorer

Arbetskraftsexploateringsstrukturen medför att den oftare finns i vissa sektorer:

- Sektorer som sysselsätter säsongsarbetare
- Sektorer som sysselsätter utländska arbetstagare (från EU eller andra länder)
- Sektorer som sysselsätter utbildade arbetstagare
- Arbete som utförs på avlägsna eller isolerade platser (till exempel jordbruksarbete eller hus-hållsarbete)
- Sektorer där underleverantörer används
- Arbete som innebär frekvent byte av plats för arbetet

a) Bärindustrin

I Sverige utförs den största delen av den säsongsmissiga bärplockningen av utländsk arbetskraft. Under de senaste åren har en högre grad av specialisering skett bland aktörerna på marknaden. Det har lett till att vissa aktörer fungerar som inköpare på plats i skogarna och har direktkontakt med bärplockarna. Andra fungerar som grossister och ansvarar för försäljning vidare till svenska samt utländska kunder. Bärplockarna hyrs in av bemanningsföretag eller agerar på egen hand. Bärplockarna som tillhör den senare kategorin har ingen garanterad minimilön då det saknas avtal med uppköparna.

I de utredningar som Polismyndigheten inlett beträffande misstänkt människohandel kopplad till bärindustrin, har det visat sig att arbetstagarna i många fall utlovats villkor och lön som inte uppfyllts vid ankomsten till Sverige eller när anställningen upphört. Flera bärplockare har berättat om uteblivna löneutbetalningar, undermålig bostadsstandard och akut brist på mat och vatten. Andra har berättat om att arbetsgivarna utövade eller hotade om våld för att kunna beslagta bärplockarnas identitetshandlingar och andra ägodelar. Vissa arbetsgivare hotade också bärplockarna med att de skulle tvingas att begå stölder eller prostituera sig om de inte plockade tillräckligt mycket bär. Dessutom tjänade många bärplockare inte tillräckligt för att kunna betala för mat och logi och skuldsatte sig därmed¹.

Att bärindustrin har ett stort behov av tillfällig arbetskraft under en begränsad tid under året kan utgöra en risk för att arbetstagare utnyttjas. Behovet kan inte tillgodoses av inhemsk arbetskraft, vilket innebär att utländska arbetstagare måste rekryteras. Den fria rörligheten för EU-medborgare kan dessutom underlätta exploateringen av utländsk arbetskraft.

För att identifiera offer för människohandel inom bärindustrin samt motverka utsatthet, är det viktigt att företag inom branschen får en ökad medvetenhet om risken för arbetstagare att bli exploaterade. Företagen behöver ha särskild uppmärksamhet på hur arbetstagare har rekryterats samt hur deras arbetsvillkor ser ut.

b) Byggsektorn

Byggsektorn har identifierats som en av de huvudsakliga risksektorerna för människohandel, i huvudsak beroende på att underentreprenörer ofta används.

¹ "Människohandel för sexuella och andra ändamål", Lägesrapport 14, Rikspolisstyrelsen, 2014

Arbetskraftsexploatering

Behovet av ett stort antal arbetstagare med olika yrkesfärdigheter gör att företag vänder sig till bemanningsföretag. Det kan ge upphov till långa avtalskedjor och göra det svårt för ansvariga att kontrollera de förhållanden under vilka arbetstagare kontrakterades och villkoren i arbetsavtalen mellan dessa personer och de företag som rekryterade dem. Flera länder har blivit medvetna om hur bemanningsföretag är inblandade i människohandel. Möjligheten till hög vinst på kort tid har lett till skapandet av företag vars enda mål är att dölja människohandel.

Denna verksamhet underlättas och är svår att identifiera eftersom företrädare för den privata sektorn som använder bemanningsföretag generellt upprättar avtalsförhållanden med dem och inte direkt med arbetstagarna. Bemanningsföretagen tillåts hantera kontrakteringen och utplaceringen av arbetstagare. De kontrollerar också deras löner och andra betalningar, vilka i praktiken hålls inne delvis eller helt.

Bekämpandet av människohandel inom byggsektorn är beroende av att arbetsgivare engagerar sig i större utsträckning, både när de anlitar bemanningsföretag (för att försöka ta reda på om företaget tidigare har beskyllts för allvarlig brottslighet, om de tillhandahåller avtal för arbetstagarna och respekterar deras rättigheter) och när arbetstagarna utför sitt arbete (t.ex. att de gör sitt yttersta för att ha personlig kontakt med arbetstagarna, försöker förvissa sig om deras boendeförhållanden, tar reda på om de får lön samt om de har tillgång till mat och sjukvård).

c) Hushållsarbete

Denna typ av exploatering är svår att identifiera, främst på grund av följande faktorer:

- Arbetstagarna utför sitt arbete i privata bostäder, är isolerade och kan ha svårt att kontakta människor utanför den familj de arbetar för.
- En stor andel utländsk arbetskraft är verksam inom hushållssektorn, inbegripet papperslösa invandrare. De förstår inte svenska och är inte medvetna om sina rättigheter. De utsätts därför lättare för exploatering.
- En stor andel hushållsarbete utförs inom den svarta marknaden, vilket innebär att arbetstagarna är osynliga för myndigheterna.

Ett problem som har identifierats i olika länder med avseende på hushållsarbete är utnyttjande av arbetstagare i diplomatbostäder. Med detta menas situationer där utländska representationer rekryterar arbetstagare i deras egna ursprungsländer och för dem till bostäder i andra länder. Arbetstagare tvingas att utföra hushållsarbete under otrygga förhållanden och utan att få någon lön. De har inte heller möjlighet att kunna kontakta någon i sitt hemland.

d) Restaurangbranschen

Restaurangbranschen i Sverige sysselsätter en stor grupp av utländska arbetstagare. Enligt Polismyndighetens utredning samt studier på området är det vanligt att arbetstagare får betala höga belopp till en mellanhand för att få en anställning. En anställning är nödvändig för att få ett arbetstillstånd beviljat. Ofta lånar arbetsgivaren ut pengar till arbetstagaren för att denne ska kunna betala tillbaka lånet. Som avbetalning på lånet håller arbetsgivaren inne arbetstagarens lön. I en del fall måste arbetstagaren dessutom betala för arbetsgivarens sociala avgifter.

Det förekommer även i restaurangbranschen att arbetsgivaren utövar kontroll över de utländska arbetstagarna

på olika sätt. Det inträffar att arbetsgivare tar hand om post till arbetstagarna från svenska myndigheter. Dessutom konfiskerar flera arbetsgivare sina arbetstagares identitetshandlingar och begränsar arbetstagarnas kontakter med omvärlden på olika sätt. Detta är ofta möjligt genom att arbetstagarna lever i boenden ordnade av arbetsgivaren samt att de långa arbetsdagarna (ibland mellan 10 och 13 timmar per dag, sex dagar i veckan) gör det nästintill omöjligt för arbetstagarna att komma i kontakt med personer utanför arbetsplatsen. På så vis är det svårt för arbetstagarna att få hjälp och att söka sig till andra arbeten. För arbetstagare som kommer från ett land utanför EU, kan rädslan vara stor att bli avskedad från sitt jobb. Om det sker måste arbetstagaren återvända till sitt hemland då arbetstillståndet är knutet till det arbete som arbetstagaren har².

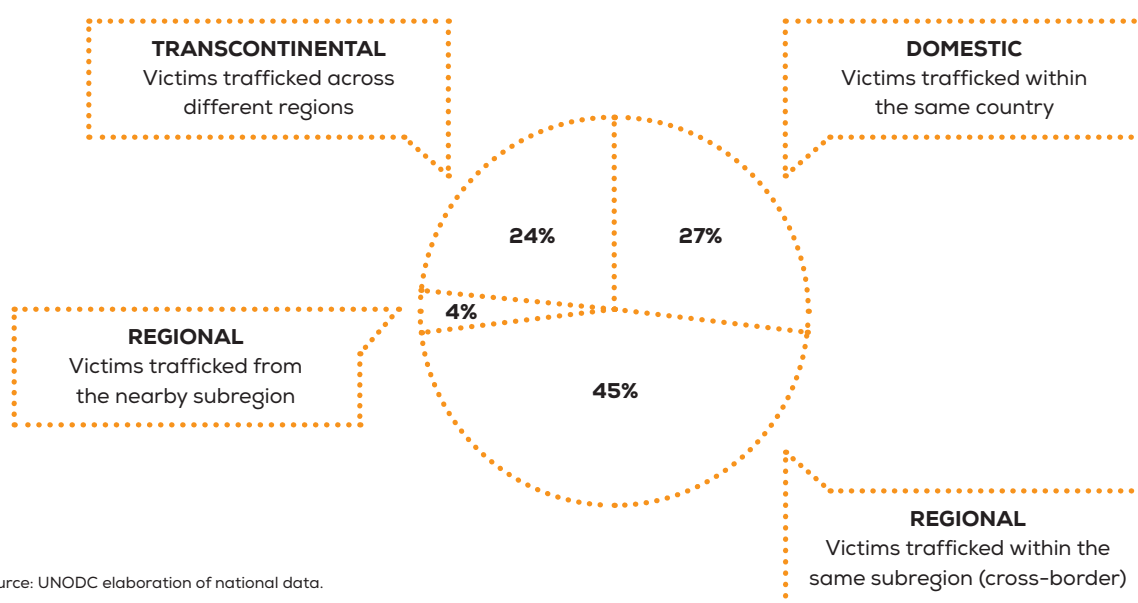
²Louisa Vogiazides och Charlotta Hedberg, "Trafficking for forced labour and labour exploitation in Sweden: Examples from the Restaurant and the Berry Industries", i "Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labour trafficking", European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), Publications Series No. 75, 2013

a. Definition

Människohandel är ett komplext problem som över tid har ändrat karaktär utifrån nya förutsättningar i samhället. Hur lagstiftningen ser ut i olika länder påverkar också förståelsen av problemet. Därför är det vanligt att synen på människohandel omgärdas av myter och missuppfattningar som i sin tur kan leda till svårigheter att känna igen möjliga människohandelssituationer. Att slå hål på myter och klargöra missförstånd som rör människohandel är viktigt för att kunna öka kunskapen om offrens utsatthet samt att verka förebyggande.

Även om handel med människor kan anta olika skepnader innebär det ofta rekrytering av ett offer i ett visst land eller i en viss region och transport av offret till ett område i samma land eller till ett annat land. Se nedanstående diagram:

Distribution of domestic, regional and transregional flows, as share of the total number of trafficking flows, 2007-2010

Offer för människohandel ses ofta av allmänheten som illegala invandrare, dvs. personer som avsiktligt har korsat gränsen olagligt. Det är dock viktigt att hålla i åtanke att transporten av offer för människohandel inom ett land eller till ett annat land sker genom tvång eller något sorts vilseledande samt att offren utsätts för allvarliga former av utnyttjande. Deras situation skiljer sig från situationen för personer som väljer att migrera av fri vilja, vare sig det sker lagligen eller olagligen.

Utländska arbetstagare måste inte nödvändigtvis vara papperslösa för att det ska utgöra människohandel. Det är

vanligt förekommande att gärningspersonerna har skaffat alla tillstånd som krävs så att offren lagligen kan komma in i ett visst land. På så vis väcks inte misstankar och det garanteras att offren kommer fram till den plats där de ska exploateras. Sådana strategier innebär att offer vanligtvis tror att de får hjälp med att ta sig in i ett land på laglig väg och först när de når sin destination inser de att de har lurats och kommer att bli exploaterade.

Vidare är människohandel ett brott som kan begås innanför ett lands gränser eller inom EU. I sådana fall behövs ofta inga tillstånd.

En av de vanligaste myterna om människohandel är att enbart fattiga och lågutbildade människor utsätts. Statistik på global nivå visar dock att människohandel kan drabba även offer med hög utbildningsnivå och de som bor i i-länder. Det beror på att den globala rörligheten av kvalificerad arbetskraft mellan länder har ökat. Särskilt unga som är på jakt efter bättre levnadsförhållanden och arbete kan riskera att utsättas för människohandel.

Det förekommer att människohandlare använder sig av falska bemanningsföretag eller upprättar falska annonser i syfte att locka offer som på så vis exploateras och vilseleds om vilket arbete de kommer att utföra i destinationslandet. Rekryteringen behöver inte nödvändigtvis innebära att offret förts bort med våld, utsatts för eller hotats med våld. Många offer använder egna besparingar för att ta sig till den plats där de ska utföra arbetet. De blir dock vilseledda om vilka förutsättningar de ska arbeta och det kan vara straffbart enligt lagstiftningen om människohandel.¹ En felaktig uppfattning är att det endast är kvinnor som är utsatta för människohandel, främst vad gäller utsatthet för sexuella ändamål. Offren kan vara både män och kvinnor samt i många fall även barn. Offren utsätts däremot för olika typer av människohandel och i en del fall kan ett offer utsättas för flera olika former av exploatering. Med tanke på människohandelns komplexitet och de svårigheter som nationella och internationella myndigheter står inför vid bekämpandet av brottet har detta problem fortfarande inte till fullo förståtts. Människohandel berör ett stort antal människor och anses vara ett av de mest lönsamma brotten i världen.

När det uppdagades att människohandel är ett komplicerat problem som berör miljontals människor världen över, gjordes ansträngningar för att upprätta internationella instrument som syftade till att bekämpa handeln och stödja offren. En av de huvudsakliga milstolparna inom den internationella kampen mot människohandel var Förenta nationernas (FN:s) "Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn" vilket kompletterar "Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet". Detta tilläggsprotokoll innehöll en första internationell definition av handel med människor, vilken var:

"Med människohandel menas rekrytering, transport, överföring, inhysande eller mottagande av personer genom hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke av en person som har kontroll över en annan person i syfte att utnyttja denna person. Utnyttjande skall innebära åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ"

(artikel 3, a). FN-protokollet gäller enbart i de stater som ratificerat det, t.ex. Sverige.

Som komplement till definitionen ovan anges i FN-protokollet att eventuellt samtycke som lämnats av offret i något skede av rekryteringsprocessen, transporten eller utnyttjandet ska anses vara **irrelevant** när något tvångsmedel använts (bland annat hot, våld, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk m.m.).

Enligt FN-protokollet inbegrips i begreppet människohandel även rekrytering, transport, överföring, inhysande eller mottagande av barn för exploatering, även om ingen form av tvång används. Med barn avses alla personer under 18 år.

Inom EU har olika internationella instrument tagits fram de senaste åren för att förebygga och bekämpa människohandel, t.ex. Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel och om skydd av dess offer.

Direktivet innehåller en definition av människohandel som till stor del liknar den som presenteras i FN-protokollet, men som även inkluderar andra former av utnyttjande såsom utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuell exploatering, tvångsarbete inklusive tiggeri, slaveri eller slaveriliknande förhållanden, trälldom, utnyttjande av brottslig verksamhet och avlägsnande av organ.

Utöver att definiera människohandel uppmanar direktivet även medlemsstaterna att kriminalisera handel med människor och annan relaterad verksamhet genom att utdöma avskräckande straff och skapa och vidta förebyggande åtgärder samt stödja offren.

Direktivet gäller i alla av EU:s medlemsländer vilket innebär att samtliga stater måste införliva det i respektive nationell lagstiftning inom en viss tidsperiod (vilket i detta fall var fram till och med den 6 april 2013).

Enligt svensk lag är människohandel ett brott mot någon persons frihet och frid. Brottet regleras i 4 kap. 1 § a brottsbalken och har följande lydelse:

"Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år."

Brottet människohandel innefattar en handelsåtgärd, kombinerad med ett otillbörligt medel, i syfte att utsätta ett offer för en sorts exploatering. I nedanstående tabell sammanfattas brottets huvudelement:

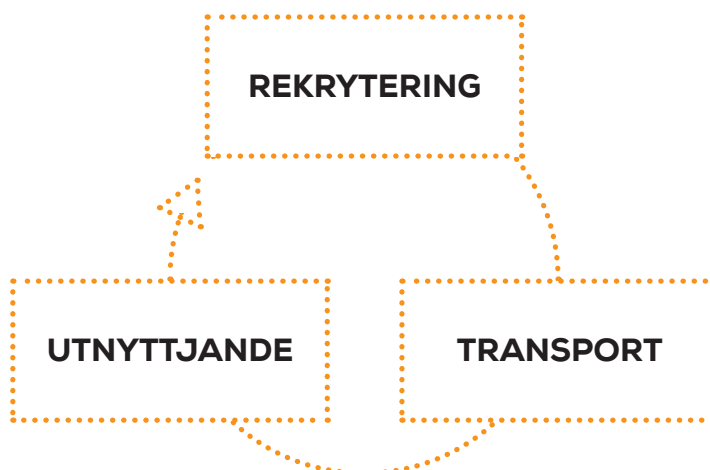
HANDELSÅTGÄRD	OTILLBÖRLIGT MEDEL	SYFTE (Form av exploatering)
Rekrytera Överlämna Transportera Överföra Inhysa Ta emot	Olaga tvång Vilseledande Utnyttjande av någons utsatta belägenhet Annat otillbörligt medel	Sexuella ändamål Avlägsnande av organ Krigstjänst Tvångsarbete Annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte

Människohandelsbrottet omfattar en kombination av en eller flera omständigheter från varje kolumn enligt figuren ovan. I de fall offret för människohandel är ett barn (dvs. en person under 18 år) krävs inte att gärningspersonen har genomfört handeln med något otillbörligt medel (enligt kolumnen i mitten). Med det menas att gärningspersonen kan dömas för brottet trots att olaga tvång, vilseledande m.m. inte har använts. Det krävs dock att gärningspersonen påverkat offret i någon mån så att denne har underkastat sig gärningspersonens vilja. Detta får till följd att tabellen i stället ser ut som följande:

HANDLINGSÅTGÄRD	OTILLBÖRLIGT MEDEL	SYFTE (Form av exploatering)
Rekrytera Överlämna Transportera Överföra Inhysa Ta emot		Sexuella ändamål Avlägsnande av organ Krigstjänst Annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte

I fall med människohandel av barn är det en eller flera omständigheter i den första kolumnen i kombination med vad som anges i den tredje som utgör brott. Det krävs alltså inte att gärningspersonen använt något otillbörligt medel. Anledningen till det är att barn redan genom sin unga ålder anses befinna sig i en sårbar situation.

Nedan illustreras hur människohandel ofta tar sig i uttryck:

REKRYTERING

Rekryteringen av offer för människohandel kan variera och beror till stor del på vilken typ av offer som avses (vuxen eller barn, man eller kvinna) och hur de kommer att exploateras. Rekryteringen kan ske genom falska jobbbannonser, löften om möjligheter till studier och utbildning, löften om stöd eller hjälp med att invandra till ett annat land eller genom att offret förs bort. Det som ligger till grund för alla dessa löften är någon form av vilseledande, t.ex. ett erbjudande om arbete eller studier. Erbjudandet blir aldrig verklighet och offret blir i stället exploaterat.

Rekryteringen kan ske via personer som inte har någon relation till offret men kan också ske via personer som är bekanta för offret. Gärningspersonerna agerar ensamma eller inom ramen för en kriminell organisation. Kontakt kan etableras genom personlig kommunikation (särskilt i fallet med bekanta och familjemedlemmar) eller genom massmedia, såsom dagstidningar och internet (vilket blir allt vanligare).

"Vid 14 års ålder visste Onailuone (inte hennes verkliga namn) ingenting om världen utanför gatorna i Benin City där hon bodde. En vän till familjen tog med henne till Europa med löften om arbete. Han måste ha tagit kontakt med andra flickor i samma syfte eftersom två andra reste med henne i båten. Så snart denna man hade fört henne till Portugal stängde han in henne i en lägenhet i syfte att utnyttja henne i prostitution. Gärningspersonen beslöt senare att skicka ut henne på gatan så att hon kunde betala sin skuld på 40 000 euro. Hon kontaktade en ideell förening och med deras hjälp kunde hon många år senare som vuxen, till slut frigöra sig från gärningspersonen."

(Institute of Strategic and International Studies (IEEI). Protection of human rights and victims of human trafficking: routes, methods, types of trafficking and sectors of activity in Portugal, October 2012, s. 39).

TRANSPORT

Transporten av offer är den andra fasen av människohandelsprocessen efter att rekryteringen har skett.

Offret kan transporteras till en plats i det land där han eller hon rekryterades eller till ett annat land, vilket kan medföra att gränser passeras. Transporten sker inte nödvändigtvis direkt från ursprungsplatsen till destinationen – det är vanligt att människohandlare använder olika rutter som går genom olika länder eller regioner (så kallade transitplatser).

Offret kan transporteras av rekryterarna själva eller av framtida exploatörer, eller resa ensam genom att följa instruktioner som lämnats av gärningspersonerna.

Transportsätten varierar och kan inbegripa olika typer av kollektivtransport (t.ex. bussar eller flygplan), privat transport (bilar) eller andra transporter som används för att flytta många offer på en gång (till exempel människohandlarnas egna skåpbilar eller båtar). Transportförhållandena kan vara farliga, t.ex. ha otillräckligt med syre, alltför många passagerare och otillräckliga utrymmen (ibland transporteras offren tillsammans med övrig last).

"En ung kvinna från Moldavien lämnade sitt land tillsammans med en man som också kom från Moldavien. Han hade lovat att han skulle kunna hitta arbete åt henne som hembiträde i Italien. När de anlät till Rumänien sålde han henne till en serb som tog henne till Belgrad, där hon kidnappades tillsammans med andra unga kvinnor. Hon informerades om att hon skulle bli tvungen att arbeta som prostituerad och togs nästan omedelbart till Montenegro där hon såldes till en alban som tog henne till Albanien. Hon kidnappades en gång till inom ungefär en månad tillsammans med andra unga kvinnor fram till dess att två andra albaner köpte dem. Slutligen förde dessa män dem till Västeuropa där de tvingade in dem i prostitution."

(Human Trafficking: Phenomenon-Legislation-Support, Committee Against Modern Slavery, Paris 2003, s. 67)

EXPLOATERING

Efter rekryteringen och transporten av offret, kommer exploateringsfasen. Som nämnts ovan är det vanligt att offret, genom tvång, ägna sig åt en verksamhet mot sin vilja och att hans eller hennes fria rörlighet begränsas.

Syftet med alla typer av exploatering är att skapa ekonomisk vinning, antingen genom att offret utför obetalt arbete, genererar vinster åt gärningspersonerna (som är fallet med tvångsarbete) eller genom att offret själv skaffar pengar eller andra varor åt exploatörerna (som är fallet med prostitution eller tiggeri).

Brottsbalkens definition av människohandelsbrottets exploateringsformer listas här nedan:

- För sexuella ändamål. I första hand avses att offret ska användas i prostitution. Det kan också vara fråga om andra situationer, t.ex. att offret utnyttjas för att medverka vid framställning av pornografiska alster.
- Arbetskraftsexploatering. denna form av exploatering kan definieras som "varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person icke erbjudit sig av fri vilja" (artikel 2 i ILO:s konvention 29).
- Avlägsnande av mänskliga organ. Syftet med handel med människor kan även vara att avlägsna organ från offret för att sedan sälja organen på den svarta marknaden.
- Krigstjänst. Någon exploateras för att utföra krigstjänst.
- Annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Uppräknandet av olika typer av exploatering i lagen är inte uttömmande utan innefattar olika typer av utnyttjanden som kan vara brottsliga. Ett sådant exempel är t.ex. tvång att delta i brottslig verksamhet.

Gemensamt för alla typer av exploatering och utnyttjanden är att offren ska ha försatts i ett tvångstillstånd som innebär att de helt eller delvis förlorat sin handlingsförmåga.

"Med hjälp av en mellanhand kom en ung kvinna från Sri Lanka till Paris för att arbeta hos en diplomat. Enligt avtalsvillkoren hade hon anställts som barnvakt. När hon kom till diplomatens bostad förstod hon omedelbart att hennes arbete uteslutande bestod av hushållsarbete. Hon arbetade sju dagar i veckan, från kl. 06 till kl. 01, ibland till kl. 03. Hon misshandlades om hon inte lydde order. I hennes avtal angavs en acceptabel lön men i själva verket fick hon aldrig betalt. Diplomaten försökte flera gånger förgripa sig på henne sexuellt. Efter sex månader lyckades den unga kvinnan till slut rymma. Flera personer arbetade för diplomaten under liknande förhållanden."

(Human Trafficking: Phenomenon-Legislation-Support, Committee Against Modern Slavery)

Vad som utmärker människohandel är att offrets utsatta belägenhet utnyttjas. Begreppet "utsatt belägenhet" kan variera beroende på lagstiftningen i olika länder, men generellt är det kopplat till var det potentiella offret bor och även till personliga faktorer som kan öka risken för att en person eller en grupp kan bli offer för människohandel.

Ett exempel på en sådan situation är där rekryterare utnyttjar en kvinnas utsatta belägenhet. Hon kanske bor i ett fattigt land med en ojämlig arbetsmarknad. På grund av sin utsatthet tackar kvinnan ja till ett erbjudande om arbete i tron att det ska innefatta bra villkor och en skälig lön, men blir i stället exploaterad.

Vad gäller olika former av tvång är det vanligast att kontrollen av offret tar sig i uttryck som hot som riktas mot offret och offrets familj samt vänner. Det är också vanligt att offret får sin rörlighet begränsad.

b. Riskfaktorer

Människohandel uppstår då det finns en efterfrågan på exploaterade människor och det dessutom finns offer som kan möta denna efterfrågan.

Om det till exempel finns textilfabriker som konkurrerar om att erbjuda lägsta möjliga pris, och är beredda att anlita personer som utsatts för människohandel för att öka sin vinstmarginal, finns det en efterfrågan. Om det dessutom finns en närliggande by med ett stort antal arbetslösa utbildade unga människor finns det tillgång till möjliga offer för människohandel.

Tillgång och efterfrågan beror även på de riskfaktorer som är förknippade med möjliga offer för människohandel. I ovanstående exempel är risk- och sårbarhetsfaktorerna arbetslöshet och avsaknaden av utbildning. Den riskfaktor som oftast förknippas med människohandel och som förekommer i de flesta fall som identifieras världen över är fattigdom. Det finns även andra faktorer med koppling till fattigdom som ofta bidrar till att offer utsätts för människohandel.

Följande uppräkningslista visar andra riskfaktorer som kan leda till utsatthet för människohandel:

- Separation från sin familj (tex. barn som separerats från sin familj på grund av krig eller naturkatastrofer).
- Offer för våld i nära relation (barn och vuxna som inte har ekonomiska eller känslomässiga möjligheter att lämna hemmet och gärningspersonen).
- Individer som invandrar illegalt.
- Hemlöshet.
- Prostitution.
- Individer eller grupper av individer som är utsatta för etnisk diskriminering.
- Könsdiskriminering.
- Social utsatthet.
- Ensamkommande flyktingbarn.
- Barnarbete.
- Barn som fötts utan samhällets vetskap.
- Drog- och alkoholmissbruk och inblandning i brottslig verksamhet.
- Papperslösa individer i ett visst land eller område.
- Arbetslöshet.
- Avsaknad av inspektion av arbetsplatser eller svårigheter att ta del av sina rättigheter som arbetstagare.
- Brist i samhällets kunskap om människohandel.
- Andra omständigheter som gör det svårt för en individ eller grupper av individer att ta tillvara sina rättigheter.

Riskfaktorerna är dynamiska och kan variera. De är dock ofta kopplade till social utsatthet och hur arbetsmarknaden ser ut, vilket medför att människor söker arbete eller bättre villkor i ett annat land.

Faktorerna leder inte nödvändigtvis till människohandel, men de kan öka risken för exploatering.

c. Indikatorer och former av kontroll av offer för människohandel

I syfte att underlätta för såväl yrkesverksamma som allmänheten att identifiera situationer där människohandel förekommer har så kallade indikatorer utvecklats. De anger i grova drag vad som kännetecknar människohandel. De flesta har redan nämnts tidigare, men nedan finns en sammanfattning av de huvudsakliga indikatorerna:

ALLMÄNNA INDIKATORER

Offer för människohandel kan:

- Visa tecken på att deras rörelsefrihet kontrolleras.
- Känna att de inte kan lämna den situation de befinner sig i.
- Visa rädsla eller oro om de blir kontaktade.
- Utsättas för våld eller hot om våld mot dem själva, deras familjer eller närstående.
- Ha skador som verkar vara ett resultat av våld eller någon form av kontroll.
- Eventuellt misstro myndigheterna.
- Utsättas för hot om att bli överlämnade till myndigheter.
- Ha lämnat över sina pass eller andra id-handlingar till någon annan.
- Ha falska rese- eller id-handlingar.
- Eventuellt inte tala det lokala språket och känner inte till den plats där de bor och/eller arbetar.
- Ha en tredje part som för deras talan när de utfrågas.
- Agera som om de kontrolleras av en annan person.
- Utsättas för fysisk bestraffning.
- Få låg eller ingen betalning för sitt arbete.
- Bo/sova i bristfälliga boenden.
- Sakna tillgång till sjukvård.
- Sakna tillgång till sina personliga tillhörigheter.
- Sakna social samvaro.
- Ha lite eller ingen kontakt med familjemedlemmar.
- Sakna möjligheten att kommunicera fritt med människor.
- Hållas kvar i utnyttjandet på grund av deras skuld till gärningspersonen.
- Befinna sig i en beroendesituation gentemot tredje part.
- Ha vilseletts om vad de ska ägna sig åt i destinationslandet.
- Ha fått sina resekostnader betalda av mellan-händer som de måste betala tillbaka genom arbete eller andra tjänster.

INDIKATORER BETRÄFFANDE MÄNNISKOHANDEL FÖR SEXUELL EXPLOATERING

Offer för denna typ av exploatering kan:

- Flyttas från en plats till en annan och tvingas arbeta på olika bordeller.
- Ständigt ha en följeslagare vart än de går.
- Ha tatueringar eller andra märken som signalerar "tillhörighet" till exploatörer.
- Bo eller resa med andra människor som inte talar samma språk.
- Ha få klädesplagg.
- Vara rädda för sexköparna.
- Sakna kunskap om det lokala språket.
- Ha begränsad tillgång till pengar.
- Utsättas för oskyddade eller våldsamma sexhandlingar.
- Befinna sig på bordeller som annonserar om kvinnor av olika etnicitet och nationalitet.

Människohandel

INDIKATORER PÅ MÄNNISKOHADEL MED BARN OCH UNGA MÄNNISKOR

Barn och unga människor som utsatts för människohandel kan:

- Ha begränsad kontakt med sina familjer eller sina vårdnadshavare.
- Verka osäkra och ha ett beteende som inte är vanligt för deras ålder.
- Sakna vänner i sin egen ålder.
- Sakna möjlighet att gå i skolan.
- Sakna tillåtelse att leka med andra barn.
- Bo i bristfälliga boenden.
- Bo med en grupp barn och unga som enbart har en vårdnadshavare.
- Äta sina måltider skilda från andra medlemmar av den familj eller grupp de tillhör.
- Få undermålig kost.
- Utföra arbete som är olämpligt med tanke på deras ålder eller fysiska utveckling.
- Resa ensamma eller med en grupp individer som inte är deras familj.
- Bära kläder som inte passar deras ålder och utvecklingsnivå.

INDIKATORER PÅ MÄNNISKOHADEL FÖR TVÅNGSARBETE

Offer för denna typ av exploatering kan:

- Bo/sova tillsammans med en grupp människor på samma plats som de arbetar.
- Bo/sova i otjänliga byggnader som t.ex. industribyggnader.
- Ha olämpliga kläder och begränsat material för sitt arbete (som t.ex. säkerhetsutrustning).
- Få undermålig kost.
- Straffas genom bötfällning.
- Sakna tillgång till sin lön.
- Sakna ett anställningsavtal.
- Arbeta långa dagar och inte ha några lediga dagar.
- Vara beroende av sin arbetsgivare för transport och logi.
- Förbjudas eller inte ha möjlighet att lämna arbetsplatsen.
- Utsättas för hot, våld och andra kränkningar.

INDIKATORER PÅ HANDEL MED MÄNNISKOR FÖR ARBETE I HEMMET

Offer för denna typ av exploatering kan:

- Ha begränsade möjligheter att lämna huset utan sina arbetsgivare.
- Få undermålig kost.
- Bo i samma hus som de utför hushållsarbete i.
- Sakna ett privat utrymme i huset där de bor och arbetar.
- Bo i ett delat eller annat olämpligt utrymme.
- Utsättas för förolämpningar, kränkningar, hot, och andra former av våld.

Med dessa indikatorer som utgångspunkt kan även de olika formerna av kontroll som oftast används inom människohandel identifieras. Sådana kontrollformer används av gärningspersonerna för att tvinga offer att utföra vissa handlingar (t.ex. sexuella handlingar, arbeta under tvång m.m.) och för att hindra dem från att fly.

De former av tvång som utövas vid människohandel kan ofta utgöras av fysisk inspärkning eller annan begränsning av rörelsefrihet såsom konstant övervakning och i en del fall till och med att offer kedjas fast. Det finns även andra former av kontroll såsom hot eller olaga tvång, som är tillräckliga för att offret ska kunna fortsätta att exploateras.

En annan form av kontroll av offer för människohandel är handlingar som är kopplade till trolldom och andra ritualer. I början av människohandelsprocessen utsätts offer för en ritual där gärningspersonerna tar kroppsvätskor eller andra kroppssubstanser från offret. På så vis kontrolleras offren. Så kallade "jujuritualer" är vanliga bland nigerianska offer för människohandel för sexuell exploatering.

"N. fördes till ett hus i Lagos innan hon fördes till Storbritannien för en utlovad utbildning som hon sedan aldrig fick. Hon gavs en blandning av vad som verkade vara blod och tyg och blev tillsagd att badda sig med den och svepa in sig i tyget. En präst skar hår från hennes armhålor, bitar av hennes finger- och tånaglar och tog blod från hennes hand. Att ta kroppsdelar innebär att hon kunde kontrolleras på avstånd. En annan flicka sa att flickan fick höra att de kroppsdelar som togs under ritualen skulle användas till att hitta och döda flickan om hon någonsin försökte rymma eller berätta om vad prästen gjort."

"Vid en 'jujuritual' tar prästen en del av de unga flickornas pubeshår, naglar och mensblod och förrättar sedan en ceremoni där hon lovar att betala tillbaka sin skuld, att aldrig rymma, aldrig gå till polisen och aldrig avslöja några detaljer om jujuritualen. I så fall skulle det material som tagits från henne orsaka hennes död, allvarligt skada henne eller orsaka andlig vanära. En behållare som innehåller flickornas hår, blod och naglar säljs till kvinnan som köper flickan och därmed överförs den andliga kontrollen. Offret tror att hon enbart kommer att återfå kontrollen över sitt liv efter att hon har återbetalat sin skuld till kvinnan. Det sker ofta genom påtvingad prostitution."

Offer som utsätts för denna typ av ritual tror på dess kraft och försöker därför aldrig fly eller vittna mot människohandlarna, och på så sätt utgör ritualen en tillräcklig form av kontroll för att hålla dem kvar i en exploaterande situation. Trots detta erkänns sådana situationer sällan av polis och övriga rättsväsendet som en form av kontroll med tanke på att den inte inbegriper våld eller en begränsning av offrets rörelsefrihet. På så vis kan det inte leda till att gärningen klassificeras som människohandel.

För att identifiera kontrollformerna inom människohandel kan följande lista vara till hjälp:

- Hot: hot som riktas mot offren som innebär att om de försöker fly så kommer de att misshandlas eller dödas, och i annat fall kommer de att fängslas för att de saknar id-handlingar. Hot kan även bestå av utfästelser om hämnd mot offrens familjer om offren rymmer eller söker hjälp.
- Vilseledande: offren vilseleds av gärningspersonerna i syfte att hindra offren från att fly eller söka hjälp. Offren upplyses om att de kan komma att arresteras eftersom de är utländska medborgare.
- Maktmissbruk: gärningspersonerna missbrukar sin maktposition i förhållande till offret, vilken kan bero på ett hierarkiskt, ekonomiskt, arbetsrelaterat eller familjärt beroende dem emellan.
- Beslagtagande av id- och resehandlingar: det är väldigt vanligt att offrens handlingar beslagtas

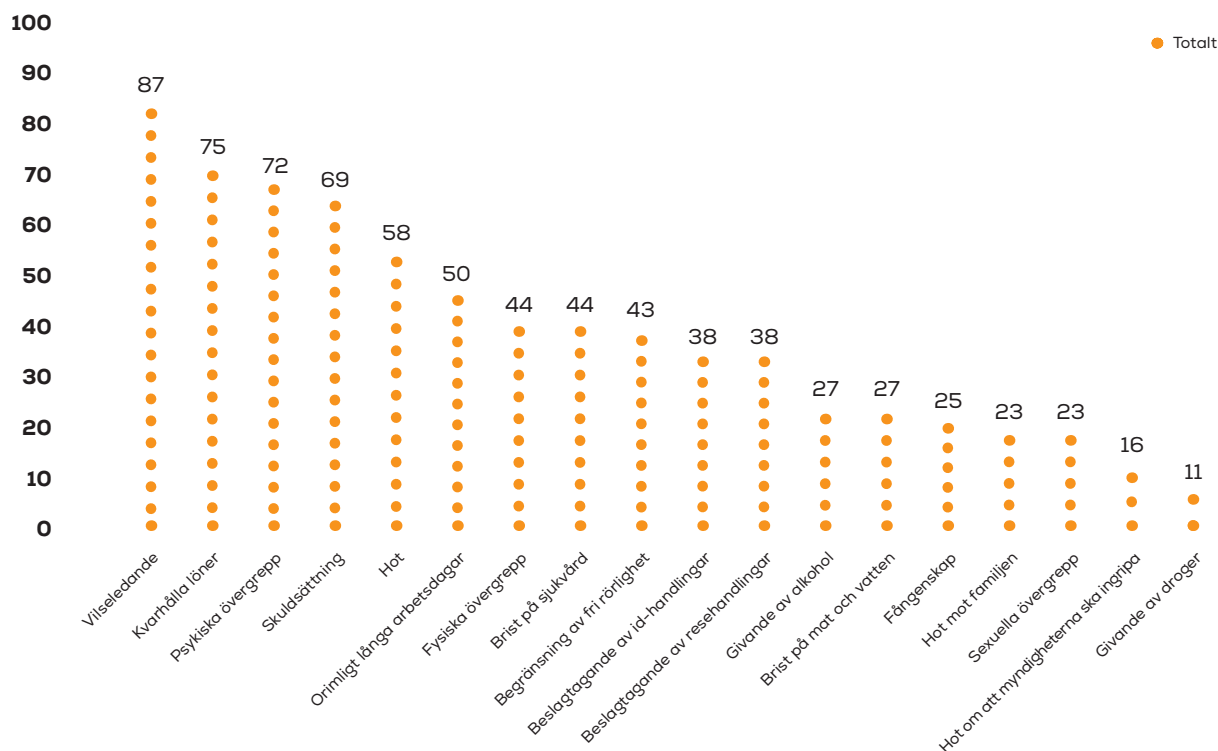

Människohandel

och att offren informeras om att de, om de försöker fly, kommer att gripas. Det förekommer också att gärningspersonerna uppger att de kommer att överlämna offrens handlingar till polisen och att offren kan komma att gripas.

- Skuldsättning: offret har skulder till gärningspersonerna som avser resor, transporter, mat och husrum. Gärningspersonerna tvingar offren att utföra ett visst arbete eller sexuella handlingar och låter dem inte resa iväg förrän de har betalat av skulden.
- Alkohol, droger och mediciner: droger ges till offren i syfte att försätta dem i ett tillstånd av förvrängd verklighetsuppfattning och göra dem drogberoende. På så vis hindras offren från att fly eftersom de vet var de enkelt kan få tillgång till droger.
- Begränsning av den fria rörligheten: offren stängs in i t.ex. ett hus, en fabrik eller på en gård. De övervakas konstant för att förhindra alla chanser till flykt.
- Fysiska eller sexuella övergrepp: offren kan utsättas för fysiska och sexuella övergrepp när de hamnar i gärningspersonernas kontroll. Gärningspersonerna kan också hota offren med mer våld om de försöker fly.

En studie som genomförts i Portugal visar de former av kontroll och tvång som är vanligt förekommande i människohandelsfall:

De vanligaste formerna av kontroll och tvång är de som inte inbegriper fysiskt våld (t.ex. vilseledande, kvarhållna löner, psykiska övergrepp, skuldsättning, hot osv.). Vilken form av handling som används kan bero på offrets kön, ålder och hur offret ska exploateras. Gärningspersonen kan välja att använda mindre våldsamma handlingar eftersom de är rädda för uppmärksamhet och för att göra det svårare att bevisa att ett brott har ägt rum.

d. Människohandel för tvångsarbete

Enligt ILO innebär tvångsarbete "varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person icke erbjudit sig av fri vilja" (artikel 2 i konvention 29).

Arbetskraftsexploatering är den näst vanligaste formen av människohandel världen över (efter sexuell exploatering).

Det finns ingen tydlig statistik som visar hur många offren för tvångsarbete är i Sverige. Under 2013 upprättade Polismyndigheten 31 anmälningar som rörde människohandel för tvångsarbete. Fem av anmälningarna rörde offer som var barn.

Beräkningar visar att antalet personer som under 2013 kan ha exploaterats för tvångsarbete uppgår till mellan cirka 500-800 personer, varav ett 50-tal barn. Uppgifterna bygger på en enkätstudie där Polismyndigheten, kommuner och frivilligorganisationer bl.a. uppgivit om de haft kontakt med personer som kan ha varit offer för människohandel. Studien rör dock bara utländska EU-medborgare, varav de flesta utsatta kom från Rumänien och Bulgarien.

Det finns anledning att anta att antalet offer är mycket högre än vad som kommer till rättsväsendets kännedom. Men det kan vara svårt att påvisa människohandel då de som utnyttjats inte alltid ser sig själva som offer för människohandel. Offren har ibland möjlighet att röra sig relativt fritt, men är ofta kontrollerade genom hot om våld, att de fråntagits sina identitetshandlingar eller satts i skuld till gärningspersonerna³.

Det finns specifika indikatorer som kan visa på att individer är utsatta för arbetskraftsexploatering:

SYFTE (FORM AV EXPLOATERING): KAN DU IDENTIFIERA NÅGON AV FÖLJANDE INDIKATORER FÖR ATT PERSONEN ÄR KAN VARA ETT OFFER FÖR ARBETSKRAFTSEXPLOATERING?

- Arbetsförhållandena bryter mot lagar och kollektivavtal.
- Arbetstagaren nekas raster, lediga dagar och fritid.
- Arbetsgivaren kan inte visa upp anställningsavtal, försäkringar eller att individen är registrerad som arbetstagare.
- Arbetstagaren vet inte hur mycket han eller hon tjänar.

HANDELSÅTGÄRD: UPPTÄCKTE DU NÅGON AV FÖLJANDE INDIKATORER?

Rekrytering

- Arbetstagaren visste inte var han eller hon skulle arbeta.
- Arbetstagaren betalade rekryteringsavgifter.
- Arbetstagaren har inget anställningsavtal, villkoren är bristfälligt definierade eller avtalet är skrivet på ett språk som personen inte förstår.

Transport, Överföring

- Arbetstagaren ordnade inte med sin egen transport eller känner inte till resans start och slutmål.
- Arbetstagaren visar tecken på rädsla för den person som följer med honom eller henne.

³ "Människohandel för sexuella och andra ändamål", Lägesrapport 15, Rikspolisstyrelsen, 2014

"Utsatta EU-medborgare i Sverige – Lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv", Rapport 2014:10, Länsstyrelsen Stockholm, 2014

- Tredje part ger arbetstagaren dennes pass innan gränsen passeras.
- Gruppens medlemmar känner inte varandra.

Inhysande

- Arbetstagaren bor och sover på sin arbetsplats.
- Platsen där arbetstagaren bor är överfull, hälsovådlig och saknar grundläggande hygieninrättningar. De hygieninrättningar som finns har lite eller ingen avskildhet.
- Arbetstagaren har begränsad rörelsefrihet.

OTILLBÖRLIGT MEDEL: UPPTÄCKTE DU NÅGON AV FÖLJANDE INDIKATORER?

Hot

- Arbetstagaren visade tecken på rädsla och oro, särskilt i närvaro av chefen eller de som följde honom eller henne under transporten, överföringen eller vid gränspassagen.
- Arbetstagaren gör uttalanden som är osammanhängande eller som verkar ha lärts ut av någon.
- Chefer eller de som följer med arbetstagaren under transporten, överföringen eller gränspassagen är aggressiva gentemot honom eller henne.

Bruk av våld

- Arbetstagaren har synliga skador (till exempel blåmärken, ärr, skärsår, skador på mun eller tänder, brännmärken från cigaretter etc.).
- Arbetstagaren visar tecken på oro eller rädsla (till exempel svettas, darrar, har svårt att svara på direkta frågor, undviker ögonkontakt etc.).

Begränsad rörelsefrihet

- Arbetstagaren bor och arbetar på samma plats.
- Det finns kontrollmekanismer på arbetsplatsen såsom videoövervakningssystem, skyltar som varnar människor att lämna området, fönster som är otillgängliga eller har galler, låsta dörrar etc.

Isolering

- Arbetstagaren vet inte var platsen där han eller hon bor är belägen och kan inte adressen dit.
- Arbetsplatsen är belägen på en avlägsen plats som är svåråtkomlig med kollektivtrafik eller annan transport.
- Arbetstagaren har begränsad eller ingen möjlighet att kommunicera med omvärlden (till exempel via telefon, post och internet).
- Arbetsgivaren styr all kontakt med utomstående parter eller insisterar på att svara på alla frågor å arbetstagarens vägnar och/eller översätter hela samtalet.

Beslagtagande av handlingar

- Arbetstagaren saknar eller har ingen åtkomst till sina id-handlingar (t.ex. pass, id-kort, visum, arbets- eller uppehållstillstånd) eller andra värdefulla personliga tillhörigheter (t.ex. returbiljetter) och har ingen åtkomst till dessa även efter att ha bett att få tillbaka dem.
- Andra arbetstagare har inte heller tillgång till sina handlingar.
- Id-handlingarna verkar vara förfälskade.

Kvarhållande av lön

- Arbetsgivaren kan inte uppvisa ett anställningsavtal eller visa att lön har betalats till arbetstagar-
ren, eller så har anställningshandlingar och register över löneutbetalningar ändrats i efterhand.
- Löneutbetalningar sker oregelbundet och/eller sker ofta sent.
- Arbetstagaren förstår inte hur lön och avdrag beräknas eller vet inte hur mycket han eller hon tjänar.

Vilseledande

- De verkliga arbetsvillkoren skiljer sig från dem som överenskommits muntligen.
- Arbetstagaren undertecknade ett nytt avtal vid ankomsten till arbetsplatsen.

Utnyttjande av utsatt belägenhet

- Arbetstagaren befinner sig i landet olagligen och han eller hon har varken uppehålls- eller arbetstillstånd.
- Arbetstagaren hör till en grupp som har utstått diskriminering eller inte har lika rättigheter i
samhället (till exempel baserat på kön, flykting- eller asylstatus, etnicitet, funktionsnedsättning,
eller på grund av tillhörighet till en religiös eller kulturell minoritet).
- Arbetstagaren är lågutbildad och/eller analfabet eller kan inte det lokala språket.
- Arbetstagaren är i en beroendeställning gentemot arbetsgivaren (till exempel kan han eller hon
vara beroende av arbetsgivaren för att få logi och mat). Andra familjemedlemmar kan också vara
anställda av samma arbetsgivare).

Skuldsättning

- Arbetstagaren tvingas betala väldigt höga avgifter för rekrytering, transport, husrum, mat, verk-
tyg eller säkerhetsutrustning, vilka dras direkt från hans eller hennes lön.

Förekomsten av en eller fler indikatorer i en viss situation tyder starkt på arbetskraftsexploatering. Emellertid innebär enbart förekomsten av arbetskraftsexploatering inte att det är frågan om människohandel.

För att utnyttjandet ska utgöra människohandel för tvångsarbete måste andra element utöver själva exploate-
ringen förekomma, nämligen handelsåtgärder och otillbörliga medel:

	HANDELSÅTGÄRDER	OTILLBÖRLIGA MEDEL	EXPLOATERING
Människohandel	Rekrytering, transport, inhysande m.m.	Tvång, vilseledande m.m.	Personen tvingas utföra arbete mot sin vilja och är berövad sin frihet
Arbetskrafts- exploatering	-	-	Personen utför arbete frivilligt men får ingen lön

För att det ska vara fråga om människohandel måste offret tvingats att utföra arbete mot sin vilja och under
förhållanden som han eller hon inte samtyckt till. Offret måste dessutom ha rekryterats, transporterats, inhysts
m.m. av gärningspersonen. Inom människohandel för tvångsarbete är de vanligaste formerna följande:

- Hushållsarbete: vid denna typ av exploatering tvingas offer utföra hushållsarbete under förnedrande och inhumana omständigheter.
- Textilindustrin, byggsektorn och jordbruk: många fall som identifierats av människohandel för tvångsarbete är kopplade till verksamheter som bedrivs inom textilindustrin, byggsektorn och jordbruk. Det kan bero på att verksamheterna behöver säsongarbetare och utländsk arbetskraft. Marknaden är därför attraktiv för människohandlare.
- Idrott: handel sker med unga människor som utlovas karriärer i berömda klubbar eller idrottslag. De tvingas i stället att utföra arbete utan att få någon betalning och under förnedrande former.

I allmänhet är den vanligaste formen av rekrytering av offer attraktiva erbjudanden om arbete. Nedan ges exempel på detta:

"En 19-årig boliviansk kvinna uppmuntrades att flytta till Italien. Hon sökte en bättre framtid och kunde aldrig föreställa sig att hon skulle tvingas sova i en lastbil. Varje morgon fördes hon till marknader där hon tvingades sälja småprylar. Hon fick en ytterst liten mängd mat först när hon hade sålt tillräckligt."

(Human Trafficking: Phenomenon-Legislation-Support, Committee Against Modern Slavery, Paris 2003, s. 67)

"För att hjälpa sin familj började en ung marockansk kvinna söka arbete. Hon fick kontakt med en man som föreslog att han skulle åka med henne till Spanien, där hon kunde arbeta. Vilken typ av arbete hon skulle utföra preciserades inte, och heller inte vilka belopp hon skulle tjäna. Hon fick betala en stor summa pengar för resekostnaderna. Detta belopp samlades in av hennes familjemedlemmar och bekanta. Den unga kvinnan skulle få betala tillbaka pengarna när hon började tjäna pengar i Spanien. I Madrid mötte hon två bröder, vänner till den förste mannen, som bodde i Belgien. De övertalade henne att åka med dem till Belgien, där hon kunde arbeta för en familj och tjäna mycket mer pengar än i Spanien. Hon började arbeta som hembiträde och barnvakt åt mannens syster. Under de fyra månader som hon arbetade där fick hon inte betalt och förolämpades och utsattes för våld regelbundet. Till sist flydde hon. Hon träffade en annan marockansk man som erbjöd henne arbete i en restaurang. Eftersom hon fortfarande hade stora skulder beslutade hon att tacka ja till erbjudandet. Medan hon väntade på arbetet bodde hon hos mannens familj, som tvingade henne att utföra hushållsarbete gratis. Den unga kvinnan utsattes för fysiska och sexuella övergrepp av mannen när hans fru inte var hemma. Restaurangarbetet blev aldrig av."

(Human Trafficking: Phenomenon-Legislation-Support, Committee Against Modern Slavery, Paris 2003, s. 67)

III

— Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete —

a. Arbetsmiljöinspektörer

Arbetsmiljöinspektörer kan ha en viktig roll i att identifiera offer för tvångsarbete. Arbetsmiljöinspektioner genomförs i Sverige av Arbetsmiljöverket. Arbetsmiljöverket har i uppdrag att se till att arbetsmiljö- och arbetstidslagstiftningar följs. Myndigheten har som mål att minska riskerna för ohälsa och olycksfall i arbetslivet och att förbättra arbetsmiljön ur ett helhetsperspektiv, det vill säga ur både fysisk, psykisk, social och arbetsorganisatorisk synpunkt. Det är arbetsgivaren som har huvudansvaret för arbetsmiljön. Arbetsmiljöinspektörer kontrollerar att arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter följs när de inspekterar arbetsplatser.

Arbetsmiljöverkets inspektioner går bland annat ut på att stärka arbetsplatsens egen förmåga att förebygga risker. Samtidigt får arbetsgivaren besked om vad som behöver rättas till. Normalt inspekteras de arbetsplatser som bedöms ha de största arbetsmiljöriskerna. Förutom att kontrollera arbetsmiljön syftar inspektionerna även till att föra en dialog mellan inspektören, arbetsgivaren och skyddsombudet. Inspektören visar på de arbetsmiljöbrister som finns i verksamheten, förklarar vilka riskerna är och vilka regler som gäller. Vid inspektionen kontrolleras att arbetsgivarna lever upp till arbetsmiljöreglerna. Hur det går till kan variera. Oftast undersöks de dokument som arbetsgivaren ska ha i sitt arbetsmiljöarbete och en rundvandring görs på arbetsplatsen.

Då arbetsmiljöinspektörer ofta har direktkontakt med arbetstagarna på en arbetsplats, är de också de som först kan ha kontakt med offer för människohandel. Om en inspektör upptäcker fall där personer kan vara utsatta för människohandel, är det viktigt att en polisanmälan görs.

OMSTÄNDIGHETER SOM KAN UTGÖRA MÄNNISKOHANDEL

Det finns flera omständigheter som kan vara tecken på att individer exploateras för människohandel. Följande faktorer kan vara arbetsmiljöinspektörer behjälpliga i att identifiera offer.

- **Den svarta marknaden** – Arbete inom den svarta marknaden utgör en risk för att exploateras som arbetstagare. Detta kan vara viktigt att undersöka:
 - Har arbetstagaren möjlighet att vara ledig?
 - Har arbetstagaren tydligt definierade arbetstider?
 - Finns det krav på att arbetstagaren ska arbeta övertid? Under vilka villkor?
 - Har arbetstagaren tillgång till relevant utrustning för att kunna utföra sina arbetsuppgifter?
 - Spenderar arbetstagaren sin fritid på arbetsplatsen? Sover arbetstagaren på arbetsplatsen? I sådant fall under vilka förhållanden? Har han eller hon möjlighet att själv vistas utanför arbetsplatsen?
- **Utländska arbetstagare** – Utländska arbetstagare kan vara särskilt sårbara för arbetskraftsexploatering och människohandel:
 - De kan ha svårare än inhemska arbetstagare att få arbete och söker sig därför ofta till den svarta marknaden.
 - Brist på språkkunskaper och brist på kunskaper om arbetstagares rättigheter kan göra att de har svårt att veta när de blir utnyttjade av arbetsgivare samt hur hjälp kan påkallas.
 - Det kan finnas föreställningar om att utnyttjandet av dem är en del i migrationsprocessen och att de längre fram kommer att få bättre arbetsförhållanden.

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

- Rädslan att bli utvisade medför att många utländska arbetstagare inte vågar anmäla brott.

Om du misstänker att någon kan vara utsatt för tvångsarbete, ta kontakt med polisen: www.polisen.se/Utsatt-for-brott/Gor-en-anmalan

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

b. Poliser

Polismyndigheten spelar en avgörande roll vid både **förebyggande arbete** och **identifiering** av fall av människohandel.

Vad gäller förebyggande arbete kan polisen delta i informationskampanjer gentemot allmänheten.

Polisens övergripande strategi för att komma åt människohandeln är dels att bekämpa de organiserade nätverk som redan finns i Sverige, dels att arbeta förebyggande så att nya nätverk inte vill etablera verksamhet i landet. Målet är att göra Sverige till en oattraktiv marknad för den organiserade brottslighet som oftast står bakom den här typen av brott.

Gärningspersonerna ägnar sig ofta åt flera typer av brottslighet. För att komma åt de nätverk som redan etablerat sig i Sverige försöker polisen att lagföra medlemmarna för deras samlade brottslighet. Ambitionen är att komma åt de pengar som går in i verksamheten.

Antalet fall av människohandel och koppleri de senaste åren har lett till att svensk polis har relativt god erfarenhet av att jobba mot denna brottslighet⁴.

MÄNNISKOHANDEL I RELATION TILL ANNAN BROTTLIGHET

Människohandel kan ha likheter med andra brott, t.ex. koppleri och människosmuggling. Det kan vara viktigt att så snart som möjligt identifiera vilket brott det kan vara frågan om, eftersom brottstypen bestämmer vilka åtgärder som ska genomföras under förundersökningen.

Nedanstående illustrerar skillnaderna mellan människosmuggling, människohandel och koppleri:

MÄNNISKOHANDEL OCH MÄNNISKOSMUGGLING		
Element	Människosmuggling	Människohandel
Brottstyp	Brott mot statlig suveränitet; inbegriper brott mot föreskrifter avseende utlänningars inträde i och vistelser på nationella territorium	Brott mot personlig frihet, som påverkar personliga rättsliga intressen, nämligen offrens frihet, liv och fysiska integritet
Mål	Att underlätta utländska medborgares illegala invandring	Att utsätta offret för exploatering genom tvångsarbete, sexuella handlingar, krigstjänst m.m.
Offrets samtycke	Generellt samtycker individen till att gärningspersonerna hjälper honom eller henne att resa in i landet illegalt	I allmänhet samtycker offret inte till någon av de beskrivna handlingarna, men även om han eller hon gör det, anses detta samtycke ofta irrelevant

⁴polisen.se/Om-polisen/Olika-typer-av-brott/Manniskohandel/

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

Gränspassage	Detta är ett krav för att det ska vara frågan om människosmuggling	Detta är inte ett krav eftersom människohandel kan äga rum inom ett lands gränser och kan påverka ett lands medborgare likväl som utländska medborgare
Organiserad brottslighet	Detta brott kan begås av kriminella organisationer, mindre grupper eller enskilda personer	Detta brott kan begås av kriminella organisationer, mindre grupper eller enskilda personer

MÄNNISKOHANDEL FÖR SEXUELL EXPLOATERING OCH KOPPLERI		
Element	Koppleri	Människohandel
Brottstyp	Främjande eller otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning	Brott mot personlig frihet, som påverkar personliga rättsliga intressen – offrens frihet, liv och fysiska integritet
Mål	Gärningspersonen främjar prostitution i syfte att uppnå vinning	Att utsätta offret för exploatering genom tvångsarbete, sexuella handlingar, krigstjänst m.m.
Offrets samtycke	Offret samtycker eller gör det inte	I allmänhet samtycker offret inte till någon av de beskrivna handlingarna, men även om han eller hon gör det, anses detta samtycke ofta irrelevant
Organiserad brottslighet	Detta brott kan begås av kriminella organisationer, mindre grupper eller enskilda personer	Detta brott kan begås av kriminella organisationer, mindre grupper eller enskilda personer
Sexuella handlingar som utförs	Prostitution	Alla sexuella handlingar

IDENTIFIERING AV OFFER

Vid ingripande i ett människohandelsärende kan det hända att polisen finner det svårt att känna igen vilka offren är bland dem som är inblandade. Vid ett ingripande i fall av tvångsarbete, kan gärningspersonerna låtsas vara offer och verkliga offer kan vara instruerade att låtsas vara vanliga arbetstagare. Detta kan försena och försvåra förundersökningen.

Vid människohandel är offer sällan medvetna om att de kommer att exploateras och ber sällan om hjälp. De kan ha samtyckt till rekryteringen och vill inte be om hjälp eftersom de litar på gärningspersonerna och inte vill orsaka dem

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

skada. Offren litar ibland inte på polisen och är rädda att de vid en polisanmälan kan tvingas lämna landet. Offren kan dessutom vara rädda för att deras vänner och familjemedlemmar ska hotas och råka illa ut om de söker hjälp.

För att skapa förtroende och tillit hos offren för människohandel, kan det vara viktigt för poliser att tänka på följande:

- **Ha ett gott bemötande:** offer för människohandel kan känna sig hotade och ha svårt att lita på polisen. Det är därför viktigt att ha ett gott bemötande av offren, t.ex. genom att tala lugnt, vara tillgänglig, öppen och inte visa personliga känslor eller döma offrets vittnesmål, även om uttalandena verkar förvirrade eller om han eller hon uppenbart ljuger. Det kan hända att offret gör detta i tron att det kommer att skydda honom eller henne.
- **Håll förhör i ett avskilt utrymme:** att avskilja offret från eventuella gärningspersoner kan skapa förtroende och säkerhet hos offret.
- **Förklara vilka rättigheter offret har:** offren har rätt till information om sina rättigheter och det stöd de kan få. Informationen ska lämnas på ett språk som de förstår.
- **Var uppmärksam på hur offret mår:** fysiska tecken som t.ex. undernäring, skador och bristande hygien kan vara tecken på utsatthet. Känslomässiga uttryck såsom oro, rädsla, posttraumatisk stress, våldsam gråt och bristande emotionell kontroll är också indikatorer på att personen har utsatts för allvarliga former av exploatering.
- **Sök hjälp av andra yrkesverksamma:** andra yrkesverksamma kan hjälpa till med att stödja offren emotionellt. Förutom att det ökar chanserna att offret kommer att vara villigt att samarbeta i en förundersökning, kan offrens mående förbättras.

INDIKATORER FÖR PERSONAL INOM POLISMYNDIGHETEN AVSEENDE MÄNNISKOHANDEL FÖR TVÅNGSARBETE

För att underlätta att identifiering av offer för människohandel för tvångsarbete kan följande indikatorer vara till hjälp:

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

HANDLINGSÅTGÄRDER	OTILLBÖRLIGT MEDEL	SYFTE (Form av exploatering)
Arbetet erbjöds av en vän eller släkting	Offret fördes bort	Offret tvingades utföra arbete mot sin vilja
Arbetet annonserades online eller i en tidning	Offret utsattes för fysiskt, psykiskt och/eller sexuellt våld	Offret tvingades utföra arbete under farliga förhållanden
Offret fördes bort	Offret hotades	Offrets rättigheter respekterades inte
Offret transporterades av andra människor till sin nuvarande plats	Offret vilseleddes om den typ av arbete som skulle utföras	
Längs vägen inhystes offret på olika platser	Offret vilseleddes angående arbetsvillkoren	
Offret bodde på arbetsplatsen	Offret är en äldre person eller en minderårig	
	Offret befinner sig i en underlägsen position i relation till den person som rekryterade, transporterade eller inhyste honom eller henne	
	Offret kunde inte fritt lämna arbetsplatsen	
	Offret övervakades	
	Offret framtogs sina id-handlingar	
	Offret har inte kunnat kontakta vänner eller familjemedlemmar	
	Offret har inte fått tillräckligt med mat	
	Offret har inte tillgång till sjukvård	
	Offret tvingades bo i otjänliga byggnader som t.ex. industribyggnader	

c. Ideella organisationer och socialtjänsten

När kontakt mellan offer och företrädare för ideella organisationer och socialtjänsten inleds, är det viktigt att en tillitsfull och trygg relation etableras. Det kan göra det lättare för offret att berätta om den situation där han eller hon befinner sig. Detta kan vara viktigt att tänka på:

1. Använd tolk om du inte förstår offrets språk eller om offret inte förstår dig.
2. Om du känner att du saknar den utbildning som krävs för att hantera situationen, sök hjälp av en organisation som är specialiserad på stöd till offer för människohandel.

VAR MEDVETEN OM ATT ETT OFFER FÖR MÄNNISKOHANDEL OFTA

- Inte talar svenska och inte är bekant med det svenska samhället,
- Är rädd och har lågt självförtroende,
- Inte är medveten om att han eller hon är offer för ett brott,
- Har begränsad rörelsefrihet och kan vara instängd på sin arbetsplats,
- Äter och sover på sin arbetsplats,
- Klandrar sig själv för sin nuvarande situation,
- Inte känner till området (staden/landet/grannskapet) där han eller hon befinner sig,
- Inte känner till sina rättigheter,
- Är rädd för vad som kommer att hända med hans eller hennes familj i hemlandet,
- Är rädd för polisen och andra myndigheter (offret är kanske rädd för att utvisas till följd av att de är papperslösa eller deltar i olagligt arbete),
- Uppvisar tecken på minnesförlust eller förvirring (vad han eller hon berättar kan verka förvirrat eller osammanhängande),
- Har utvecklat lojalitetskänslor gentemot gärningspersonen och försöker skydda honom eller henne,
- Inte ser sig själv som ett offer,
- Inte vet att han eller hon kan få hjälp.

Offrens behov av stöd och hjälp kan vara olika och kräva kortare eller längre insatser:

AKUTA OCH KORTSIKTIGA BEHOV

- Säkerhet
- Grundläggande behov (mat, dryck, kläder)
- Sjukvård och/eller psykologiskt stöd
- Husrum
- Stöd under rättsprocessen

BEHOV PÅ MEDELLÅNG SIKT

- Sjukvård inbegripet psykologiskt stöd
- Stöd att skaffa id-handlingar och tillstånd
- Stöd under rättsprocessen
- Stöd för frivilligt återvändande

LÅNGSIKTIGA BEHOV

- Kontinuerlig sjukvård
- Ekonomiskt stöd
- Utbildning och yrkesvägledning
- Stöd till familjen

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

Samarbete med andra myndigheter eller organisationer

En myndighet eller en ideell förening kan behöva ta kontakt med andra organisationer för att på så vis ge offer för människohandel stöd och hjälp.

Innan kontakt med andra organisationer tas kan följande vara viktigt att tänka på:

- Ha insikt om vad den egna organisationen har för kapacitet att hjälpa offren;
- Ha kännedom om vilka specialiserade verksamheter det finns på området;
- Vidta inga åtgärder utan offrets samtycke;
- Respektera offrets rätt till integritet vid samarbete med andra organisationer;
- Se till att information om offret inte når gärningspersonen.

d. Personal inom hälso- och sjukvården

Precis som när det gäller offer för andra typer av våld är personal inom hälso- och sjukvården ofta de enda som kommer i kontakt med offer för människohandel. Om personalen misstänker att en individ kan vara offer för människohandel, får de (trots att det egentligen är sekretessbelagda uppgifter) lämna ut uppgifter till polisen. Det finns dock ingen skyldighet för personalen att göra detta.

Nedanstående indikatorer kan vara hälso- och sjukvårdspersonal behjälpliga i att identifiera offer för människohandel:

INDIKATORER FÖR PERSONAL INOM HÄLSO- OCH SJUKVÅRDEN AVSEENDE MÄNNISKOHADEL FÖR TVÅNGSARBETE

• **Faktorer** – personalen kan upptäcka vissa detaljer när patienten uppsöker sjukvård. Dessa faktorer kan vara viktiga att ha i åtanke vid identifiering av ett offer:

- Patienten har behov av att diskutera frågor kring sin hälsa med en vän eller kollega.
- Patienten åtföljs av någon som insisterar på att vara närvarande och översätta vad patienten säger.
- Patienten har få eller inga personliga tillhörigheter.
- Patienten vet inte var han eller hon befinner sig.
- Patienten lämnar oprecis eller otydlig information om sina arbetsförhållanden.
- Patienten uppvisar tecken att ha blivit misshandlad.
- Patienten har inga id-handlingar eller har inte tillgång till dem.

• **Beteende** – det sätt på vilket patienten uppträder inför personalen eller den person/de personer som följer med honom eller henne är viktigt att observera:

- Patienten lämnar motsägelsefull information till personalen.
- Patienten har en undergiven kroppshållning.
- Patienten vägrar eller tillåts inte tala.
- Tecken på depression och/eller självmordsavsikter.
- Tecken på rädsla, oro och trauma.
- Oförmåga att fatta beslut.

• **Fysiska åkommor** – fysiska åkommor kan vara tecken på att patienten är offer för människohandel:

- Flera gamla sår, obehandlade sår och märkliga förklaringar till hur sårerna uppstått.
- Flera missfall.
- Tecken på försumlighet och/eller fysiska och/eller sexuella övergrepp.
- Märken efter tvångsarbete (t.ex. skadade och valkiga händer).
- Bristande hygien.
- Olämpliga kläder (t.ex. kläder i fel storlek eller olämpliga kläder för årstiden).

• **Symptom m.m.** – en klinisk undersökning av patienten bör fokusera särskilt på vissa symptom:

- Huvudvärk.
- Extrem utmattning.
- Buksmärter.
- Allvarliga muskelsmärter.

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

- Allvarliga/obehandlade tandproblem.
- Högt blodtryck.
- Undernäring och/eller uttorkning.
- Alkohol- eller narkotikaberoende.
- Könssjukdomar.

- **Trauma** – patienter som utsätts för våld och övergrepp, kan uppvisa följande symptom:
 - Fientliga och/eller oväntade reaktioner på undersökningen (rädsla, skrik, invändningar mot att bli undersökt).
 - Fientliga och/eller oväntade reaktioner på att klä av sig i undersökningsrummet (darningar, svettningar).
 - Rädsla för och undvikande av fysisk kontakt.
 - Oförmåga att svara på tilltal (som inte beror på språkförbistringar).
 - Förvirring och koncentrationssvårigheter.

Att ställa rätt frågor kan hjälpa till att identifiera en potentiell människohandelssituation, men det är viktigt att sjukvårdspersonal vet hur man skapar en miljö där patienten känner sig bekväm och tillräckligt trygg för att berätta om vad som skett. Därför måste personalen ha tid att prata enskilt med patienten. Allra viktigast är att detta sker avskilt från eventuella personer som följer med honom eller henne.

e. Personal inom Migrationsverket

Migrationsverket handlägger ärenden om arbetstillstånd i Sverige för utländska arbetstagare. Myndigheten ansvarar också för ärenden om förlängt arbetstillstånd. Huvudregeln är att arbetstillstånd ska sökas och beviljas innan inresa till Sverige. Ansökan kan göras på webben eller på svenska ambassader och generalkonsulat. Förlängning av arbetstillstånd görs till Migrationsverket i Sverige. Arbetstillstånd krävs inte för EU-medborgare.

Det är viktigt att personal som handlägger ärenden om arbetstillstånd är uppmärksamma på att sökanden kan vara utsatt för människohandel. För att identifiera situationer där det finns risk för att personer kan vara utsatta för människohandel kan följande faktorer vara till hjälp:

- Vet arbetstagaren vem arbetsgivaren är?
- Har arbetstagaren rekryterats via en mellanhand?
- Är arbetsuppgifterna tydligt definierade och vet arbetstagaren vad denne ska arbeta med?
- Är arbetstagarens arbetstider fastställda?
- Är anställningskontraktet upprättat på ett språk som arbetstagaren förstår?
- Finns det möjlighet för arbetstagaren att ta paus under arbetet och att vara ledig?
- Har arbetstagaren en låg lön? Utgår ingen lön alls?
- Har arbetsgivaren kontroll över arbetstagarens bankkonto?
- Har arbetstagaren betalat ersättning till arbetsgivaren för att få arbetet?
- Betalar arbetstagaren av skulder till arbetsgivaren genom att få lite eller ingen lön alls?
- Bor arbetstagaren på arbetsplatsen?
- Har arbetstagaren möjlighet att fritt vistas utanför arbetsplatsen?
- Har arbetstagaren tillgång till sina pass- och identitetshandlingar?

Om du misstänker att någon kan vara utsatt för tvångsarbete, ta kontakt med polisen: www.polisen.se/Utsatt-for-brott/Gor-en-anmalan

Yrkesverksammas kontakt med offer för människohandel för tvångsarbete

f. Anmälan

Kontakta polisen om du misstänker att någon är utsatt för människohandel: www.polisen.se/Utsatt-for-brott/Gor-en-anmalan/

